THE HEBREW JOURNAL
דער אידישער זשורנאל
THE HEBREW JOURNAL

קינדער־ארבייט און ארעסטאנטען ארבייט

אויפ'ן גרונט פון דעם נייעם טאריף־געזעץ וואס איז לעצטענס אנגענומען געווארען אין די פאראייניגטע שטאטען, איז לעצטע וואך ארויסגעגעבען געווארען א פאראדרונג פון אנקעל סעמ'ס טרעזשורי דעפארטמענט, פארבאטענדיג צו אריינלאזען א לאנד אלערליי געהילץ־פראדוקטען פון סאוויעט־רוסלאנד.

דאס איז געטאן געווארען מיט א כונה. די כונה איז כדי צו אויפרייצען געגען זיך רוסלאנד, ווייל ווי עס ווייזט אויס, וויל אמעריקע זיך באפרייען אויצט אפילו פון דעם רוסישען האנדעל... אויך אזוי פיעל איז דער דאזיגער פאקט קלאר, אויף וויפיעל ער איז מיט עטליכע טעג צוריק ארויסגעבראכט געווארען גאנץ בולט ביי דער אונטערזוכונג פון דער "פיש־קאמיסיע" וועגען די אנגעלעגענהייטען פון דעם "אמטארג".

ווען דער הויפט פון "אמטארג" האט געדראעט אז רוסלאנד וועט אפברעכען אירע האנדעלס־באציאונגען מיט אמעריקע, אויב די קלאגען אדער אמווייניגסטענס, דער חשד וואס איז געווארפען געווארען אויפ'ן "אמטארג", וועלען ניט צוריקגעצויגען ווערען, האבען די מיטגלידער פון דער קאמיסיע, עפענטליך אויסגעדריקט זייער צופרידענהייט, אז רוסלאנד זאל אויפהערען האנדלען מיט אמעריקע. און די קאמיסיע־מיטגלידער האבען איינגעגעבען ניט בלויז דאס, וואס זיי אליין דענקען און פיהלען, נאר אויך וואס עס טראכטען אין דער שטיל אדער אין דער עפענטליכקייט, צענדליגער טויזענטער אנדערע "פאליטישיענס" פון זייער שניט.

מען איז ניט צופרידען מיט די אקטיוויטעטען פון דעם "אמטארג", ווייל מען וויסט, אז טראץ דעם וואס דאס איז ניט קיין פאליטישע קערפער־שאפט, פונדעסטוועגען ווערט געגוג קאמוניסטישע ליטעראטור און פראפאגאנדע אריינגעשמוגעלט אין די גרעניצען פון די פאראייניגטע שטאטען, דורך דער דאזיגער קערפערשאפט. דאס איז ניט באשטעטיגט געווארען, אדער די קאמיסיע־מיטגלידער וויסען עס גאנץ באשטימט, זאגען זיי.

עס איז א פאקט, אז ווען געוויסע אמעריקאנער קאפיטאליסטען, וואלטען ניט געווארט, וואלט דער "אמטארג" קיינמאל ניט געבויערען געווארען. זיי ווילען עס אבער יא, און דאריבער עקזיסטירט דער "אמטארג". רוסלאנד האט זיך ארויסגעוויזען צו זיין אן אויסגעצייכענטער מארק פאר אמעריקאנער פראדוקטען, ווייל זי איז אינדוסטריעל ניט אנטוויקעלט, און די מיז אנקומען צו אנדערע לענדער פאר טויזענטער לעבענס־נויטיגע ארטיקלען. די אמעריקאנער אינדוסטריאליסטען האבען דאריבער געפונען א גוטען אפזאץ־מארק אין רוסלאנד פאר די מאסען, איבערפראדוצירטע אמעריקאנער סחורות.

אט דאריבער האט מען געדולדעט דעם "אמטארג" אין אמעריקע.

מען האט אים געדולדעט ווייל — אז מען דארף דעם גנב שניידט מען אים פון דער תליה — און הגם מען האט ניט ליעב די קאמוניסטען, איז מען אבער צופרידען געווען מיט דעם רוסישען מארק... דער חסרון איז נאר וואס רוסלאנד, וועלכע איז ניט אינדוסטריעל אנטוויקעלט איז אבער געוואלדיג רייך מיט נאטירליכע רויע פראדוקטען, פאר וועלכעס זי זוכט אויך א פלאץ צו אפזעצען עס. קויפענדיג פון אמעריקע אויסגעארבייטע ארטיקלען איז זי געווים געווען בארעכטיגט צו שיקען אהער אירע רויע פראדוקטען, דאס איז א גענעראלייטיגער האנדעל, וועלכער איז דער הויפט יסוד אין דער גאנצער האנדעלס־וועלט.

אמעריקע האט אבער איצט געמאכט אן איבערברוך פון דעם דאזיגען יסוד, מיט איר פארבאט צו ארייגלאזען צו זיך רוסישע געהילץ־פראדוקטען. דאס איז אן איבערברוך וועלכער וועט געווים פירען צו גאנץ ערנסטע פאלגען — די אויפלייזונג פון דעם "אמטארג" אין אמעריקע. מאקסים ליטווינאוו, דער נייר־באשטימטער רוסישער קומיסאר האט דאך עפענטליך דערקלערט, אז אויב אמעריקע וועט ניט ארונטערנעמען דעם פארבאט אויף רוסישע רויע פראדוקטען צו עקספארטירט ווערען אין די פאראייניגטע שטאטען, וועט רוסלאנד אויפהערען קויפען די אויסגעגאר־בייטע ארטיקלען פון אמעריקע.

די דאזיגע אקציע מצד דעם אמעריקאנעם טרעזשורי דעפארטמענט איז געקומען אזוי ווי א דונער פון א לויטערען הימעל. א סך אמעריקאנער קאפיטאליסטען וועלכע האבען ביז איצט אנגעפירט א ברייטען האנדעל מיט דער סאוויעט־רעגיערונג, און האבען געמאכט שווערע פראפיטען, ווערלען ניט זיין צופרידען מיט אמעריקע'ס נייעם פארבאט, אבער עס באוויזט אז דער סענטימענט צווישען די אמעריקאנער "פאליטישענס" איז לעצטענס געווארען אזעלכער, אז מען האט זיך מער ניט געוואלט רעכענען מיט די איינצעלנע קאפיטאליסטען. דאס איז בעזונען א פולשטענדיגער אנטי־רוסישער סענטימענט, און דאריבער האט די פיש־קאמיסיע געפונען פאר נויטיג צו "באלעסטיגען" דעם "אמטארג" מיט נארישע פראגען און צו באשולדיגען אים אפילו עפענטליך אין העלפען אנפירען א קאמוניסטישע פראפאגאנדע אין די פאראייניגטע שטאטען.

צוויי פראגען זענען אוועקגעשטעלט געווארען פאר די אמעריקאנער "פאליטישענס" פון קאנגרעס. די ערשטע פראגע איז געווען, צי לויגט זיך עס, מקריב זיין דעם "וואוילזיין" און די "רוח" פון דעם גאנצען לאנד פאר די פראפיטען פון עטליכע גרויסע אמעריקאנער קאפיטאליסטען, און די אנדערע פראגע איז געווען, צי ווערט ווירקליך דער "אמטארג" אויסגענוצט פאר פאליטישע צוועקען פון דער רוסישער רעגיערונג. אויף דער לעצטער פראגע איז דער ענטפער געווען אביסעל א וואקלענדיגער. ווען עס האנ־יא אלס א וועדערצייג אין די הענט פון סטאלין'ען, בעת אויף דער ערשטער פראגע איז דאך ענטפער געווען אביסעל א וואקלענדיגער. ווען עס האנ־דעלט זיך וועגען קאפיטאל און גרויסע פראפיטען, קאנען די אמעריקאנער פאליטישענס, ניט ענטפערען אזוי שנעל.

אבער אויב דאס דאזיגע וואקלעניש האט לאנג געדויערט, האט זי אבער דערפאר איצט אנגענומען א גאנץ שארפען כאראקטער. מען איז איצט באריים צו מקריב זיין די פראפיטען פון עטליכע גרויסע אמעריקאנער קאפיטאליסטען, כדי צו "ראטעווען" דאס לאנד פון דער־קאמוניסטישער געפאר . . . און דאס באוויזט אמבעסטען אונז די נייע גזירה פון אמעריקע געגען רוסלאנד. מען וויל אינגאנצען אפברעכען מיט רוסלאנד — אפברעכען אפילו די האנדעלס־פארבינדונגען, און א סוף, אן עק זאל עס נעמען....

כאראקטעריסטיש אבער איז דער מאטיוו, וואס דער אמעריקאנער טרעזשורי דעפארטמענט האט אנגעגעבען ביים אפשטעלען דעם אימפארט פון רוסישע געהילץ ארטיקלען. דער מאטיוו וואלט געקאנט זיין א גאנץ הומאנער, ווען עס וואלט דערביי ניט געווען א היבש ביסעל היפא־קריטסווא. עס זאגט זיך אין דער דערקלערונג, אז צוליעב דעם וואס רוסלאנד באנוצט זיך מיט ארעסטאנטען־ארבייטער, וועלכע זענען ארים געקליידעט און שלעכט געשפייזט, ביים שניידען און אנלאדען דאס געהילץ, דאריבער אנטזאגט זיך אמעריקע צו ארייגלאזען צו זיך אזעלכע פראדוקטען.

געוויס איז עס זעהר שעהן פון אמעריקע, וואס זי נעמט זיך אן די קריזודע פון די ארימע רוסישע ארעסטאנטען. אבער פארוואס פארפעלט זי צו כאפען א בליק אין איר אייגענעם טעפעל. פארוואס ווייסט זי ניט, אז צענדליגער טויזענטער מינדעריעריגע קינדער, וועלכע האבען געוויס ניט קיין לוקסוסען ביי זייערע ארימע עלטערן, שמאכטען צעהן און צוועלף שטונדן א טאג אין די פייכטע, פינסטערע פאבריקען און שעפער? עס וואלט געווען כדאי, אז מען זאל דורכקוקען דעם "סטייטמענט" וואס די ארבייטס ביורא אין אמעריקע האט ניט לאנג צוריק ארויסגעגעבען אין פארבינדונג מיט דעם דאזיגען פאקט. עס איז באוויזען געווארען, אין דעם דאזיגען סטייטמענט, אז די לאנג פון די דאזיגע קינדער, איז ווירקליך א שוידערליכע — נאך אפשר א פיעל ערגערע ווי פון יענע רוסישע ארעסטאנטען.

און צי איז עס ניט א פאקט אז די אמעריקאנער ארעסטאנטען ווערען אויך אויסגענוצט צו טאן פארשיידענע ארבייטען? מיר ווייסען דאך אז די אמעריקאנער ארבייטערשאפט האט שוין לאנג געקעמפט געגען דער קאנקורענץ פון די ארעסטאנטען־ארבייטער, וועמעס ארטיקלען ווע־

„פאראן נאלה אין יענע בערג" — אין א „בני" האט עס געפונען

עס וועט זיך מעגליך אנפאנגען א נייער "נאלד ראש" צו די קאלי־פארניער בערג.

נאלה, נאלה, נאלה!

וויפיעל מענשליכע קרבנות זיינען געבראכט געווארען אויף דעם מזבח פון אט דעם מעטאלענעם גאט? וויפיעל מענשליכע לעבענס זיינען אומגעבראכט געווארען פון ברודער הינט צוליעב אט דעם הארטען שטיקעל מעטאל? וויפיעל מענשען האבען פארלאזען פרוי און קינ־דער, טאטע־מאמע, קרובים, פריינד, איי־גענע און זיך אוועקגעלאזט אין די ווייסט־טע ווייסטייטען, ווען זיי האבען זיך דער־וואוסט אז מען קאן דארט געפינען נאלד?

"פאראן נאלד אין יענע בערג" — עמיצער האט נאר געדארפט אריינגאנען דיעזע צויבער ווערטער און פון אלע עקען וועלט נעהמען זיך ציהען מענשען צו יענע בערג צו זוכען אט דיעזען זעהר טייערען מעטאל.

קינד און קייט ווייסען, האבען גע־הערט דערצעהלען אדער האבען גלעזען וועגען דעם "נאלד ראש" אין קאליפארניע אין די דריי־יגער פון דעם פארגאנגענעם יאהרהונדערט. א גאנצע ליטעראטור איז פארפאסט געווארען וועגען יענער פעריא־דע, ווען מען האט איבערגעלאזען אלעס הינטער זיך, האבען געטרעפעלט איינער איבער דעם צווייטען, זיינען געווען גרייט אומצוברענגען די גאנצע וועלט, אבי נאר צו זיין פון די ערשטע ביי די בערג, פאר־כאפען א שטח ערד און איהם. ערקלערהרען פאר איינעמס, איבער אלע שטענען און ווענען האבען זיך צעצויגען מענשען, על־טערע און גאר יונגע, מיט פיס און לאפ־טע און מיט א ביינקענדען בליק אין די אויגען וואס האט זיך געצויגען צו די בערג, וואו מען האט געגלויבט אז עס גע־פינט זיך נאלד.

"פאראן נאלד אין יענע בערג" . . .

פיעלע זיינען אין יענע יאהרען טאקע נתעשר געווארען, פשוט געווארען מיליאנערען, אנדערע האבען ענטוישטע און צובראכענע פארלאזען די בערג, שעל־טענדיג די וואס האבען אויסגעטראכט דיעזע באבע מעשה צוליעב וועלכער זיי האבען אלעס פארלאזען, זיך און זייער געזונט רואינירט.

ליגען שוין טאקי די בערג אין מא־דער לאוד קאונטי קאליפארניע, אויב די קלאגען אדער אמווייניגסטענס, דער חשד וואס איז געווארפען געווארען אויפ'ן "אמטארג", וועלען ניט צוריקגעצויגען ווערען, האבען די מיטגלידער פון דער קאמיסיע, עפענטליך אויסגעדריקט זייער צופרידענהייט, אז רוסלאנד זאל אויפהערען האנדלען מיט אמעריקע. און די קאמיסיע־מיטגלידער האבען איינגעגעבען ניט בלויז דאס, וואס זיי אליין דענקען און פיהלען, נאר אויך וואס עס טראכטען אין דער שטיל אדער אין דער עפענט־ליכקייט, צענדליגער טויזענטער אנדערע "פאליטישענס" פון זייער שניט.

מען איז ניט צופרידען מיט די אקטיוויטעטען פון דעם "אמטארג", ווייל מען וויסט, אז טראץ דעם וואס דאס איז ניט קיין פאליטישע קערפער־שאפט, פונדעסטוועגען ווערט געגוג קאמוניסטישע ליטעראטור און פראפאגאנדע אריינגעשמוגעלט אין די גרעניצען פון די פאראייניגטע שטאטען, דורך דער דאזיגער קערפערשאפט. דאס איז ניט באשטעטיגט געווארען, אדער די קאמיסיע־מיטגלידער וויסען עס גאנץ באשטימט, זאגען זיי.

עס איז א פאקט, אז ווען געוויסע אמעריקאנער קאפיטאליסטען, וואלטען ניט געווארט, וואלט דער "אמטארג" קיינמאל ניט געבויערען געווארען. זיי ווילען עס אבער יא, און דאריבער עקזיסטירט דער "אמטארג". רוסלאנד האט זיך ארויסגעוויזען צו זיין אן אויסגעצייכענטער מארק פאר אמעריקאנער פראדוקטען, ווייל זי איז אינדוסטריעל ניט אנטוויקעלט, און די מיז אנקומען צו אנדערע לענדער פאר טויזענטער לעבענס־נויטיגע ארטיקלען. די אמעריקאנער אינדוסטריאליסטען האבען דאריבער געפונען א גוטען אפזאץ־מארק אין רוסלאנד פאר די מאסען, איבערפראדוצירטע אמעריקאנער סחורות.

אט דאריבער האט מען געדולדעט דעם "אמטארג" אין אמעריקע.

מען האט אים געדולדעט ווייל — אז מען דארף דעם גנב שניידט מען אים פון דער תליה — און הגם מען האט ניט ליעב די קאמוניסטען, איז מען אבער צופרידען געווען מיט דעם רוסישען מארק... דער חסרון איז נאר וואס רוסלאנד, וועלכע איז ניט אינדוסטריעל אנטוויקעלט איז אבער געוואלדיג רייך מיט נאטירליכע רויע פראדוקטען, פאר וועלכעס זי זוכט אויך א פלאץ צו אפזעצען עס. קויפענדיג פון אמעריקע אויסגעארבייטע ארטיקלען איז זי געווים געווען בארעכטיגט צו שיקען אהער אירע רויע פראדוקטען, דאס איז א גענעראלייטיגער האנדעל, וועלכער איז דער הויפט יסוד אין דער גאנ־צער האנדעלס־וועלט.

אמעריקע האט אבער איצט געמאכט אן איבערברוך פון דעם דאזי־גען יסוד, מיט איר פארבאט צו ארייגלאזען צו זיך רוסישע געהילץ־פראד־דוקטען. דאס איז אן איבערברוך וועלכער וועט געווים פירען צו גאנץ ערנסטע פאלגען — די אויפלייזונג פון דעם "אמטארג" אין אמעריקע. מאקסים ליטווינאוו, דער נייר־באשטימטער רוסישער קומיסאר האט דאך עפענטליך דערקלערט, אז אויב אמעריקע וועט ניט ארונטערנעמען דעם פארבאט אויף רוסישע רויע פראדוקטען צו עקספארטירט ווערען אין די פאראייניגטע שטאטען, וועט רוסלאנד אויפהערען קויפען די אויסגעגער־בייטע ארטיקלען פון אמעריקע.

די דאזיגע אקציע מצד דעם אמעריקאנעם טרעזשורי דעפארטמענט איז געקומען אזוי ווי א דונער פון א לויטערען הימעל. א סך אמעריקאנער קאפיטאליסטען וועלכע האבען ביז איצט אנגעפירט א ברייטען האנדעל מיט דער סאוויעט־רעגיערונג, און האבען געמאכט שווערע פראפיטען, ווע־לען געווים ניט זיין צופרידען מיט אמעריקע'ס נייעם פארבאט, אבער עס באוויזט אז דער סענטימענט צווישען די אמעריקאנער "פאליטישענס" איז לעצטענס געווארען אזעלכער, אז מען האט זיך מער ניט געוואלט רעכענען מיט די איינצעלנע קאפיטאליסטען. דאס איז בעזונען א פולשטענדיגער אנטי־רוסישער סענטימענט, און דאריבער האט די פיש־קאמיסיע געפונען פאר נויטיג צו "באלעסטיגען" דעם "אמטארג" מיט נארישע פראגען און צו באש־ולדיגען אים אפילו עפענטליך אין העלפען אנפירען א קאמוניסטישע פראפ־אגאנדע אין די פאראייניגטע שטאטען.

צוויי פראגען זענען אוועקגעשטעלט געווארען פאר די אמעריקאנער "פאליטישענס" פון קאנגרעס. די ערשטע פראגע איז געווען, צי לויגט זיך עס, מקריב זיין דעם "וואוילזיין" און די "רוח" פון דעם גאנצען לאנד פאר די פראפיטען פון עטליכע גרויסע אמעריקאנער קאפיטאליסטען, און די אנדערע פראגע איז געווען, צי ווערט ווירקליך דער "אמטארג" אויסגענוצט פאר פאליטישע צוועקען פון דער רוסישער רעגיערונג. אויף דער לעצטער פראגע איז דער ענטפער געווען אביסעל א וואקלענדיגער. ווען עס האנ־יא אלס א וועדערצייג אין די הענט פון סטאלין'ען, בעת אויף דער ערשטער פראגע איז דאך ענטפער געווען אביסעל א וואקלענדיגער. ווען עס האנ־דעלט זיך וועגען קאפיטאל און גרויסע פראפיטען, קאנען די אמעריקאנער פאליטישענס, ניט ענטפערען אזוי שנעל.

אבער אויב דאס דאזיגע וואקלעניש האט לאנג געדויערט, האט זי אבער דערפאר איצט אנגענומען א גאנץ שארפען כאראקטער. מען איז איצט באריים צו מקריב זיין די פראפיטען פון עטליכע גרויסע אמעריקא־נער קאפיטאליסטען, כדי צו "ראטעווען" דאס לאנד פון דער־קאמוניסטישער געפאר . . . און דאס באוויזט אמבעסטען אונז די נייע גזירה פון אמעריקע געגען רוסלאנד. מען וויל אינגאנצען אפברעכען מיט רוסלאנד — אפברע־כען אפילו די האנדעלס־פארבינדונגען, און א סוף, אן עק זאל עס נעמען....

כאראקטעריסטיש אבער איז דער מאטיוו, וואס דער אמעריקאנער טרעזשורי דעפארטמענט האט אנגעגעבען ביים אפשטעלען דעם אימפארט פון רוסישע געהילץ ארטיקלען. דער מאטיוו וואלט געקאנט זיין א גאנץ הומאנער, ווען עס וואלט דערביי ניט געווען א היבש ביסעל היפא־קריטסווא. עס זאגט זיך אין דער דערקלערונג, אז צוליעב דעם וואס רוסלאנד באנוצט זיך מיט ארעסטאנטען־ארבייטער, וועלכע זענען ארים געקליידעט און שלעכט געשפייזט, ביים שניידען און אנלאדען דאס געהילץ, דאריבער אנטזאגט זיך אמעריקע צו ארייגלאזען צו זיך אזעלכע פראדוקטען.

געוויס איז עס זעהר שעהן פון אמעריקע, וואס זי נעמט זיך אן די קריזודע פון די ארימע רוסישע ארעסטאנטען. אבער פארוואס פארפעלט זי צו כאפען א בליק אין איר אייגענעם טעפעל. פארוואס ווייסט זי ניט, אז צענדליגער טויזענטער מינדעריעריגע קינדער, וועלכע האבען געוויס ניט קיין לוקסוסען ביי זייערע ארימע עלטערן, שמאכטען צעהן און צוועלף שטונדן א טאג אין די פייכטע, פינסטערע פאבריקען און שעפער? עס וואלט געווען כדאי, אז מען זאל דורכקוקען דעם "סטייטמענט" וואס די ארבייטס ביורא אין אמעריקע האט ניט לאנג צוריק ארויסגעגעבען אין פארבינדונג מיט דעם דאזיגען פאקט. עס איז באוויזען געווארען, אין דעם דאזיגען סטייטמענט, אז די לאנג פון די דאזיגע קינדער, איז ווירקליך א שוידערליכע — נאך אפשר א פיעל ערגערע ווי פון יענע רוסישע ארעסטאנטען.

און צי איז עס ניט א פאקט אז די אמעריקאנער ארעסטאנטען ווערען אויך אויסגענוצט צו טאן פארשיידענע ארבייטען? מיר ווייסען דאך אז די אמעריקאנער ארבייטערשאפט האט שוין לאנג געקעמפט געגען דער קאנקורענץ פון די ארעסטאנטען־ארבייטער, וועמעס ארטיקלען ווע־

(פארזעצונג פון פיידזש 3)

רען פארקויפט פאר די פראפיטען פון דער רעגיערונגס־קאסע צו האלבע פרייזען. אויסקאנקורירענדיג אזוי ארום די ארבייטער פון דעם פרייען אר־בייטער?

טאָ צו וואס זוכען חטאים ביי אנדערע?

דער אמת אבער איז, אז דער הומאנער מאטיוו שפיעלט דערביי א קנאפע ראליע. דאס איז בלויז געווען אן אויסרייד צו כארעכטיגען די האנד־לונג, און די האנדלונג איז געווען מיט'ן מאטיוו כדי צו אויפרייצען געגען זיך רוסלאנד — און צו אפברעכען אינגאנצען מיט'ן האנדעל, מיט דער סאוויעט־רעגיערונג. מען וויל זיך באפרייען סוף כל סוף פון דעם גע־שפענסט וואס רופט זיך — קאמוניסטישע געפאר . . .

ווארום איז הער און זעה אין ארץ ישראל

(פון אונזער תל־אביב'ער קארעספאנדענט)
י. ל. וואלמאן

די אינטערנאציאנאלע קאמיסיע פאר די ענינים פון דער כותל המערבי האלט אפ איהרע זיצונגען אין ירושלים רעגעל־מעסיג דריי־מאל אין וואך. דער אידישער צד באמיהט זיך כסדר צו האלטען זיך ווי ווייט מעגליך רוהיג און קאלטבלוטיג. עס מוז געזאגט ווערען דאס דר. עליאש איז ווירקליך די סאמע פאסענדסטע פערזאן דערצו. איהם וועט שוין דעם מופטי'ס קליקע ביי קיין פאל ניט ארויספיהרען פון זיין נייסטיגער גלייכגעוויכט. ער טוט זיך דאס זייניגע שטיל, רוהיג און זאכליך, און ער רעדט אלץ נאר וואס עס איז נוגע צו דער עצם אזך. דורך היסטאדרישע דאקו־מענטען און דורך דעם עדות זאגען פון בערגעלאזון א נאטארעל־באשטעטיגטער עדות זאגען. זי איז געקומען קיין ארץ ישראל מיט איין און פערציג יאהר צוריק. יעדען פרייטאג און יעדען ערב יום טוב פלעגט זי קומען דאווענען צו דער כותל המערבי און מען פלעגט תמיד אויפהענגען א פארהאנג, כדי אז עס זאל זיין א מחיצה צווישען די פרויען און די מענער. זי דער־דערצעהלט אויך ווי זי פלעגט פערזענלעך צאהלען אן ארעמען אידען צוויי פיאס־טער אַ טאג אז יענער זאל אויסקעהרען דעם פלאץ פאר דער כותל המערבי. דער איד פלעגט פאר איהר זיך באקלאגען דאס די שכנות'דיגע בעל־בתים פון אראבער ווארפען ארויס דאס מיסט פון זייערע שטובען אויף יע־נעם פלאץ ארויף. דאס עדות זאגען וועגען דעם אראבישען פארמיסטיגען דעם פלאץ וויזט אמבעסטען דאס זיי האבען ניט נור דאס אלטען דאס ארט פאר זייערס א הייליג־טום).

דר. עליאש לעגט אויך פאר אלטע ביכער פון דער ספרדישער קהלה אין ירושלים, ביכער מיט דאטעס פון די יאה־רען 1764 און 1767. און שפעטערדיגע ביכער מיט דאטעס פון די יאהרען 1811 און 1814. אין יענע ביכער זענען אומע־טום פאראן געלדער, וואס די ספרדישע קהלה האט אויסגעגעבען אויף אבצוריי־גען דעם פלאץ פון קומעטל מיסט און אלע אנדערע אראבישע אומריינקייטען.

אן אינטערעסאנטער עדות איז דער זיבעציג יעהריגער שמש פון ירושלים'ער חברה־קדישא, ר' יאסעל גאלדשמיט. מיט פערציג יאהר צוריק האט ער איינמאל באמערקט ווי לענג אויס דער כותל המערבי איז געווען אויסגעגראבען א ריי־שטאק. ער האט דאס דערצעהלט דעם אל־טען ר' זלמן נחומ'ס, און אויף צומארגענס איז ער צוזאמען מיט ר' זלמן נחומ'ס און מיט'ן רב רוקח אוועקגעגאנגען צו דעם דאמאלסדיגען בירגערמייסטער סעלים עפענדי (דער פאטער פון דעם איצטיגען פארזיצענדען פון דער אראבישער עקזי־קוטיווע, מוסא קאזים פאשא הוסייני) און

די רוהיגע און זיכערע טאקטיק פון דר. עליאש פאר דער אינטערנאציאנ־אלער כותל המערבי קאמיסיע. צווייערליי געסט אין תל אביב — א גרוס פון חברון, און די בראשורע פון א נבלוס'ער אראבער.

"תפילה בצבור" פון אידען ביי דער כותל המערבי. אויסער דעם האט ער נאך עט־ליכע עדות, עלטערע אידען וואס האבען צו דערצעהלען אינטערעסאנטע געשיכטען פון דער כותל המערבי מיט פערציג פופ־ציג יאהר צוריק, ווי אזוי די אראבער האב־בען יענעם פלאץ געהאלטען פאר א "הייר־ליגטום"...

פרוי לאנדוי, די לייטערין פון דער שוהלע פון אידיש־ענגלישע פרויען אין ירושלים, האט פאר איהר אפפאהרען אי־בערגעלאזון א נאטארעל־באשטעטיגטער עדות זאגען. זי איז געקומען קיין ארץ ישראל מיט איין און פערציג יאהר צוריק. יעדען פרייטאג און יעדען ערב יום טוב פלעגט זי קומען דאווענען צו דער כותל המערבי און מען פלעגט תמיד אויפהענגען א פארהאנג, כדי אז עס זאל זיין א מחיצה צווישען די פרויען און די מענער. זי דער־דערצעהלט אויך ווי זי פלעגט פערזענלעך צאהלען אן ארעמען אידען צוויי פיאס־טער אַ טאג אז יענער זאל אויסקעהרען דעם פלאץ פאר דער כותל המערבי. דער איד פלעגט פאר איהר זיך באקלאגען דאס די שכנות'דיגע בעל־בתים פון אראבער ווארפען ארויס דאס מיסט פון זייערע שטובען אויף יע־נעם פלאץ ארויף. דאס עדות זאגען וועגען דעם אראבישען פארמיסטיגען דעם פלאץ וויזט אמבעסטען דאס זיי האבען ניט נור דאס אלטען דאס ארט פאר זייערס א הייליג־טום).

דר. עליאש לעגט אויך פאר אלטע ביכער פון דער ספרדישער קהלה אין ירושלים, ביכער מיט דאטעס פון די יאה־רען 1764 און 1767. און שפעטערדיגע ביכער מיט דאטעס פון די יאהרען 1811 און 1814. אין יענע ביכער זענען אומע־טום פאראן געלדער, וואס די ספרדישע קהלה האט אויסגעגעבען אויף אבצוריי־גען דעם פלאץ פון קומעטל מיסט און אלע אנדערע אראבישע אומריינקייטען.

אן אינטערעסאנטער עדות איז דער זיבעציג יעהריגער שמש פון ירושלים'ער חברה־קדישא, ר' יאסעל גאלדשמיט. מיט פערציג יאהר צוריק האט ער איינמאל באמערקט ווי לענג אויס דער כותל המערבי איז געווען אויסגעגראבען א ריי־שטאק. ער האט דאס דערצעהלט דעם אל־טען ר' זלמן נחומ'ס, און אויף צומארגענס איז ער צוזאמען מיט ר' זלמן נחומ'ס און מיט'ן רב רוקח אוועקגעגאנגען צו דעם דאמאלסדיגען בירגערמייסטער סעלים עפענדי (דער פאטער פון דעם איצטיגען פארזיצענדען פון דער אראבישער עקזי־קוטיווע, מוסא קאזים פאשא הוסייני) און

ר' זלמן נחומ'ס האט זיך צעוויינט פאר איהם, היתכן ווי געהט מען עס און מען גראבט אויס א רינשטאק נעבען דער כותל המערבי וואו אידען קומען צו געהן דאווע־נען, און סעלים עפענדי האט געהייסען מען זאל באלד פארשיטען דעם קאנאל. עס איז דאן גערעדט געווארען מכח די שטיינער צום אויספלאסטערען דעם פלאץ פאר דער כותל המערבי. די אידישע דע־לעגאציע האט פארלאנגט אז די שטיינער זאלען זיין גרויסע. סעלים עפענדי האט דאן געזאגט, דאס היות אז דער דאזיגער פלאץ איז הייליג נאר בלויז פאר אידען, דארפען דערביבער זיי אליין איהם אויסצו־פלאסטערען. און אן אלטער אראבער פון רם־אללאה, וואס איז דערביי געווען, האט זיי נאך איראניש געפרעגט "צו די אידען זענען ארימער ווערען אויב זיי וועלען דעם פלאץ אויספלאסטערען מיט שטיי־נער אויפ'ן אייגענעם חשבון?" ר' יאסעל גודעלענקט בפירוש, דאס ער אליין האט אראפגעבעטען שפעטער שטיינער פון בית־לחם, און האט אויסגעפלאסטערט דעם פלאץ, יענע שטיינער זיינען דארטען פארקליבען ביז'ן היינטיגען טאג...

איך וויל באמערקען דאס דעם מופ־טי'ס קליקע בעמיהט זיך אלץ מעגליכקיי־טען צו פראוואצירען די אידען. זיי קרי־כען ממש פון דער הויט מיט עפעס זיי צו קרענקען, אבי זיי ארויסצוברענגען פון גע־דולד. דאס אבער געלינגט זיי ניט פאר קיין פאל. אזוי האבען זיי זיי גענומען אנ־פאנגס פארינע וואך און האבען פאר־שמירט די אלע אידישע אויפשריפטען אויף דער כותל המערבי. זיי האבען הפנים אויסגערעכענט דאס פאר אזא גוואלד־טהאט וועלען מן הסתם די אידען ענטפערען זיי מיט א געגען גוואלד־טהאט. די אידישע באפעלקערונג, וואס איז גענוג רייה, האט אבער דערויף גאר נישט רעאג־נירט, א הוץ דעם נאר וואס פונ'ם ווע־לאומיי האט מען וועגען דעם מודיע גע־ווען דעם ירושלימ'ער גאווערנאר, און שפעטער ווען די אינטערנאציאנאלע קאָ־מיסיע האט בעזוכט דעם כותל המערבי, האט דער גאווערנאר (דער בעקאנטער מר. קיטרוטש) געמוזט אליין אויפמערק־זאם מאכען די קאמיסיע מיטגלידער־ווענען דעם גוואלד־טהאט פון די אראבער. וואס זיי האבען פארשמירט די אידישע אויפשריפטען.

היינטיגע וואך האט דעם מופטי'ס קליקע געמאכט א ניי פראוואקאטאריש שטיקעל. זיי האבען געמליך אויפגעמוירט א גאנציקעל איבער דעם בעקאנטען טיהרעל וואס זיי האבען פאראיאהרען געעפענט נעבען דעם פלאץ פון דער כותל המערבי. די דאזיגע אלע שטיק שאצט אפ דער אי־דישער ישוב מיט זייער נאטירליכען ווערט. און באמיהט זיך צו פארבלייבען ביי זיין רוהיגער פאזיציע אינ'ם פארטיי־דיגען אונזערע נאציאנאלע אינטערעסען.

* * *

צווייערליי אינטערעסאנטע געסט וויילען איצטער אין תל אביב. די אראבי־שע סקויטען־גרופע "רעגעסאנס" פון סי־ריען, און די האנדעלס־דעלעגאציע פון ציפערן (קפריסין)

די אראבישע סקויטען־דעלעגאציע איז אהער געקומען פון ביירוט פאריגען פרייטאג, און איז ביי דער באהן עמפאנ־גען געווארען מיט גרויס כבוד דורך דעם היינגען "המכבי". זיי זיינען געקומען קיין תל־אביב מיט א צוריק־ווייזיט. נאך דעם ווי דער "המכבי" איז פריהער געווען אויף א מעטש אין ביירוט.

אויף דער "פארברידערונג" פון די דאזיגע ביידע סקויטען־ארגאניזאציעס פארגניסט די אראבישע צייטונג "אל פא־לעסטיין" טייכען טרעהרען. עס האט זיך ניט בעווייזען — זאגט די צייטונג — צו פארטריקענען די ערד אויף די דריי "ארא־בישע קברים אין עכו", ווי די אראבישע סקויטען לאדען איין די אידען פון תל־אביב צו שפיעלען מיט זיין אין פוטבאל. און ניבען זיי א מעגליכקייט אויפצושפריי־טען אין ביירוט זייער ציונ'סטישען כלוי־וויסען פאהן. וועה וועה צו אזא שאנדע!

די האנדעלס־דעלעגאציע פון ציפערן איז געקומען נעכטען. זי באשטעהט פון עטליכע גרעקען און עטליכע ענגלענדער מיט'ן פארזיצענדען פון דער דאזיגער האנדעלס־קאמער מר. דזשאהן אין דער שפיץ. זיי זיינען אהערגעקומען כדי זיך צו באקענען מיט דער אידישער פריינט און צו באפרעגען מיט דער אידישער אויפשיכטע.

די האנדעלס־דעלעגאציע פון ציפערן איז געקומען נעכטען. זי באשטעהט פון עטליכע גרעקען און עטליכע ענגלענדער מיט'ן פארזיצענדען פון דער דאזיגער האנדעלס־קאמער מר. דזשאהן אין דער שפיץ. זיי זיינען אהערגעקומען כדי זיך צו באקענען מיט דער אידישער אויפשיכטע.

זיי זיינען אויפגעקומען געווארען דורך ה' האפיען, און דאן האבען זיי בעזוכט די "עריה" פון תל אביב, ווי אויך א רייהע פאבריקען, ווי א שטיינער די זאקען־פאב־ריק "לאדויה", די מעבעל פאבריק קו־ראלסקי עט קרינ'י, די פאבריק פאר לעדער נאלאנטערעיע "זעטגע" און נאך אנדערע.

* * *

איך האב אויך לעצטענס שוין גע־שריבען וועגען די בעציהונגען פון די "סתם" אראבער צו אידען פאר דער לעצ־טער צייט, איך וויל אויך איצטער איבער־געבען נאך צוויי זעהר אינטערעסאנטע פאקטען:

איינער פון די חברון'ער אידען, וועלכע מען איז נמאס געווארען דאס ארומ־

(פארזעצונג אויף: פיידזש 5)

אין וואל מאג

ביל־דלאך און באטראכטונגען ארום די וואל פלעצער

פון ה. מ. ק.

ער האט געווארעמט

פאר די וואלען איז שטארק דיסקו־טירט געווארען, ווי אזוי וועט דער, וואס זיצט אויבען, זיך באצייהען צו די וואלען, וועט ער מאכען א וואריימען טאג, מען זאל קענען נעהמען שטימען, מאכען א שעהנע זון וואס זאל צוליכטען צום אי־דישען זיעג, אדער וועט ער אונז מכבד זיין מיט אביסעל רעגען, און אפנעעען די היציגקייט, מיט וועלכער אונזערע פרומע ערציהער האבען געארבייט פאר דעם ניט־אידישען קאנדידאט?

אין עטליכע שולען האט מען זיך געאמפערט איבער דעם נעכטיגען טאג.

אן ענדליך האט "ער" נעציגט, אז די זון האט געווארעמט, און ניט נאר געטריקענט, נאר די וואל־טוער האבען זיך געבאדען אין איינענעם שווייס...